

«Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը քրեական դատավարությունում

Ղազարյան Ա. Ա.

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական դատավարության ամբիոնի ավագ դասախոս (Երևան, Հայաստան)
artakghaz@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ Մասնավոր մեղադրանք, սուբսիդիար մեղադրանք, տուժողի շահեր, մեղադրանքից հրաժարվել:

"Субсидиарное" частное обвинение в уголовном процессе

Казарян А. А.

Кафедра уголовного процесса Академии Образовательного комплекса полиции РА (Ереван, Армения)
artakghaz@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается институт субсидиарного частного обвинения, выделяются его существенные признаки, благодаря которым оно дифференцируется от других видов частного обвинения. В статье выявляются проблемы, возникающие при отказе прокурора от обвинения и в качестве возможного средства защиты интересов потерпевшего предлагает в уголовный процесс РА ввести институт субсидиарного частного обвинения.

Ключевые слова: частное обвинение, субсидиарное обвинение, интересы потерпевшего, отказ от обвинения.

"Subsidiary " private prosecution in criminal proceedings

Ghazaryan A. A.

The Criminal Procedure Department of the Academy of the Educational Complex of RA Police (Yerevan, Armenia)
artakghaz@gmail.com

Abstract: The article examines the institution of subsidiary private prosecution, highlights its essential features, due to which it is differentiated from other types of private prosecution. The article reveals the problems that arise when the prosecutor refuses to charge, and as a possible means of protecting the interests of the victim, suggests to introduce the institution of subsidiary private prosecution in the criminal procedure of RA.

Keywords: private prosecution, subsidiary prosecution, interests of the victim, the charge dismissal.

«Սուբսիդիար» կարող է բնորոշվել այն մասնավոր մեղադրանքը, որը ծագում և իրացվում է հանցանքից տուժողի (նրա մերձավոր ազգականների) կողմից հանրային (պետական) քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի (քրեական վարույթի մասնակցի) քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ դրանից հրաժարվելու (այն դադարեցնելու) դեպքում¹:

Սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանքը մասնավոր մեղադրանքի այլ տեսակների շարքում

Մասնավոր մեղադրանքի այս տեսակը իր հատկանիշներով շատ է «մոտենում» մասնավոր մեղադրանքի երկու («հիմնական» և «մասնավոր») տեսակներին: Այն ունի հատկանիշներ, որոնցով մի կողմից նմանվում է «լրացնող», մյուս

կողմից՝ «հիմնական» մասնավոր մեղադրանքին: Որպես հետևանք, որոշ դատավարագետներ այն սկսում են դիտարկել ոչ թե իբրև մասնավոր մեղադրանքի առանձին տեսակ, այլ՝ իբրև «լրացնող» կամ «հիմնական» մասնավոր մեղադրանքի դրսևորում:

Այնուամենայնիվ, մեր համոզմամբ այդ մոտեցումը ոչ հիմնավոր է. մասնավոր մեղադրանքի ինքնուրույն այս տեսակը չառանձնացնելը, դրան բնորոշ **այլ էական** հատկանիշները **չնկատելու** հետևանք է:

Փորձենք պարզաբանել ասվածը: Կարևոր հատկանիշը, որով «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը «մոտենում է» «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքին, հանրային (պետական) մեղադրանքից նրա **կախվածությունն** է. «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը կարող է ծագել հանրային (պետական) քրեական հետապնդման դադարեցումից (չհարուցումից) հետո միայն:

¹ «Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի այս բնորոշմանը մոտ սահմանում Տե'ս [9, էջեր 184-185]: Նրբերանգային որոշակի տարբերվող բնորոշումներ տե'ս [19, էջ 28; 6, էջ 199; 11, էջ 53]:

Այս հատկանիշը, ինչպես նկատվեց, թեև «մոտեցնում» է «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքին, սակայն դեռ բավարար չէ դրա հետ նույնացվելու համար: Քանի որ «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքը բացի **կախվածության** հատկանիշից, ունի նաև հանրային (պետական) մեղադրանքի հետ **համատեղելիության (զուգահեռության) հատկանիշը**:

«Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի դեպքում տրամագծորեն հակառակն է: «Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը **անհամատեղելի է** հանրային (պետական) մեղադրանքի հետ (չէ՞ որ այն ծագում և իրացվում է հանրային (պետական) մեղադրանքի դադարեցմամբ (չհարուցմամբ):

Մյուս կողմից, ելնելով այն հանգամանքից, որ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը ծագում է հանրային (պետական) մեղադրանքի դադարեցմամբ, այն ի տարբերություն «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքի, **առաջին հայացքից** կարծես «ազատվում է» այլ մեղադրանքից ստորադասությունից: Որպես հետևանք, գիտության մեջ հնչում են տեսակետներ, որ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելուց հետո իրականացվող մասնավոր մեղադրանքը վերածում է «հիմնական մեղադրանքի» [16, էջ 181]:

Սակայն նման մոտեցումն էլ ընդունելի չէ, քանի որ «հիմնական» մասնավոր մեղադրանքի համար, ինչպես նշվել է նախորդ էջերում, հարկավոր է առնվազն մեղադրանքի այլ տեսակներից դրա ոչ ստորադասությունը, ոչ կախվածությունը: Իսկ այն, որ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը հանրային (պետական) մեղադրանքի հետ **անհամատեղելի է**, դեռ չի նշանակում, որ դրանից **կախվածության** մեջ էլ չէ: Այստեղ, սակայն, կախվածությունն այլ դրսևորում է ստանում, քան «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքի դեպքում. այն դրսևորվում է **մինչ հանրային (պետական) մեղադրանքի բացասական ձևով տնօրինումը (քրեական հետապնդման չհարուցումը, դադարեցումը) մասնավոր մեղադրանքի հարուցման և իրացման ինքնուրույն հնարավորության բացակայությամբ**²: Այս

համատեքստում տեղին է հնչում դատավարագետներ Ա. Ալեքսանդրովի և Վ. Գուշևի դիտարկումը, որ «Սուբսիդիար քրեական հայցի ճակատագիրը կախված է **դատախազի՝** դատարանում պետական մեղադրանքի պաշտպանության բացասական տնօրինումից» [7]:

Հետևաբար և չպետք է նույնացնել «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի այս տեսակը նաև «հիմնական» մասնավոր մեղադրանքի հետ՝ այլ ընդգծելով յուրահատուկ հատկանիշները պետք է առանձնացնել այն մասնավոր մեղադրանքի այլ տեսակներից:

Հարցի վերաբերյալ գիտության մեջ առկա հաջորդ նմանատիպ խնդիրն այն է, որ հանդիպում են գիտնականներ, որոնք թեև առանձնացնում են մասնավոր մեղադրանքի «սուբսիդիար» տեսակը, սակայն սխալմամբ դրա վրա տարածում են մասնավոր մեղադրանքի այլ տեսակի հատկանիշները:

Իբրև ակնառու օրինակ կարող է ծառայել Գ. Պ. Չեկուլանի այս առումով արված դիտարկումները: Վերջինս մի կողմից տարբերակում է տուժողի կողմից իրականացվող սուբսիդիար ու

«Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի՝ պետական մեղադրանքից կախվածության նմանատիպ մոտեցում էր ամրագրվել նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգում: Մասնավորապես Հայեցակարգի 8. 26-րդ կետում նշվում էր, որ «...մեղադրանքի «փոխակերպման» (պետականից՝ սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանքի փոխակերպման՝ Ա. Գ.) պարագայում **այն չի կարող ընդգրկել ավյալ տուժողին ենթադրաբար հասցված վնասի հետ կապ** չունեցող արարք և քրեաիրավական որակում» (տե՛ս [25]):

Մենք, սակայն, չենք կիսում «սուբսիդիար» մեղադրանքի կախվածության այսպիսի մոտեցումը: Բանն այն է, որ նման մոտեցումը հիմնված է «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ծագումը միայն հանրային (պետական) մեղադրանքից **հրաժարվելով** պայմանավորելու դիտանկյունի վրա, և հաշվի չի առնում **քրեական հետապնդման չհարուցմամբ այդպիսի «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ծագման հնարավորությունը**, որի պարագայում բացակայում է ձևավորված մեղադրանքը և որպես հետևանք՝ անհնար է դառնում «պետական մեղադրանքի վերին սահմանով» սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանքի սահմանափակումը:

Հետևաբար «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի սահմանների հարցը որոշելիս, կարծում ենք, ճիշտ է ելնել կոնկրետ հանցագործության տուժողի շահերին **անմիջականորեն վնաս պատճառվելու հանգամանքից, հետևաբար և՛ որոշել, արդյո՞ք նա կարող է հանդիսանալ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրող, թե՛ ոչ**: Այս մոտեցումը հիմնված է մեր այն դիտարկման վրա, որ մասնավոր մեղադրանքը իրականացվում է **ուղղակիորեն (անմիջականորեն)** տուժողի (նրա ընտանիքի անդամների) մասնավոր շահերի պաշտպանության նպատակով տե՛ս [3, էջեր 71-72], հետևաբար և հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասի՝ որպես հետևանք տուժողի մասնավոր շահի անմիջական պաշտպանության բացակայության պայմաններում մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքը ոչ թե մասնավոր մեղադրանքի «սուբսիդիար» տեսակին պետք է դասել, այլ այն պետք է դիտարկել իբրև մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի այլ տեսակ՝ ժողովրդական մեղադրանք:

² Գիտության մեջ տեսակետ կա, որ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի պետական (հանրային) մեղադրանքից էլ ավելի խորը կախվածության մեջ է գտնվում: Օրինակ, դատավարագետ Ե. Կոլուզակովան նկատում է, որ սուբսիդիար մեղադրանքը սահմանափակված է պետական մեղադրանքի վերին սահմանով և որ ոչ մի դեպքում այն չի կարող լինել առավել լայն, քան այն մեղադրանքը, որից հրաժարվել էր դատախազը: Բացի այդ՝ հեղինակը առանձնացնում է սահմանափակվածության մեկ այլ չափանիշ և ս՝ անձը իբրև սուբսիդիար մեղադրող կարող է հանդես գալ միայն այն դրվագներով, որոնցով պետական մարմինների կողմից ճանաչվել էր տուժող, (մանրամասն տե՛ս [11, էջ 72]):

լրացնող մեղադրանքները [20, էջեր 93-94], մյուս կողմից՝ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի վրա է տարածում «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքի՝ **կախվածության** և **համատեղելիության** հատկանիշների **գույակցմամբ պայմանավորված հետևանքը, այն է՝** «հիմնական» հանրային (պետական) մեղադրանքի հետ միաժամանակ դրա ծագումը, իրացումը և դադարումը:

Դ. Պ. Չեկուլաևը դեմ արտահայտվելով հանրային և մասնավոր-հանրային մեղադրանքի գործերով «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրման գիտնականների առաջարկներին և արձանագրելով, որ դրանով կփոփոխվի «ռուսական քրեական դատավարության հայեցակարգը» [20, էջ 105]՝ իբրև ներդրման հակափաստարկ գրում է. «Դատախազի կողմից հիմնական (պետական) մեղադրանքի պաշտպանությունից հրաժարվելու դեպքում **վերանում է նաև լրացնող (օժանդակող) մեղադրանքը...** (ընդգծումը իմն է՝ Ա.Ղ.)» [20, էջ 105]³:

Ընդհանրացնելով պետք է փաստենք, որ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը թեև իր որոշ տարրերով «մոտենում է» և՛ «լրացնող» և՛ «հիմնական» մասնավոր մեղադրանքներին, սակայն ունի իր ուրույն հատկանիշները, որոնք ոչ վերաբերելի են մեկին, ոչ մյուսին, հետևաբար՝ հիմք են մասնավոր մեղադրանքի այս առանձին տեսակն առանձնացնելու համար:

«Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի դրսևորումները պատմական և համեմատախրախական հարթությունում

Ընդհանուր դրույթներ

Հարցին, թե ինչպե՞ս պետք է ապահովվի տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի

պաշտպանությունը, երբ հանրային (պետական) մեղադրանքը տնօրինվում է բացասական ձևով (քրեական հետապնդման չհարուցմամբ, մեղադրանքից հրաժարվելով), կարելի է տեսականորեն երկու հնարավոր պատասխան տալ:

Կա՛մ տուժողը պետք է տվյալ դեպքում ստանա հանրային (պետական) մարմինների կայացրած որոշումը (քրեական հետապնդում չհարուցելու, մեղադրանքից հրաժարվելու) բողոքարկելու, կա՛մ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցելու և իրացնելու հնարավորություն: Համանման մոտեցում որդեգրված է նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերում [26, 7-րդ կետ]:

Պետք է նկատել, որ հարցի երկու լուծումներից յուրաքանչյուրը թե՛ պատմական տարրեր ժամանակաշրջաններում, թե՛ ներկա ժամանակներում տարբեր երկրների ազգային օրենսդրություններում տեղ են գտել: Ընդ որում՝ հնարավոր լուծումներից մեկի ընտրությունը որևէ կերպ կախված չէ կոնկրետ երկրի քրեադատավարական համակարգի (մայրցամաքային, անգլոամերիկյան) պատկանելիության հետ: Դրա մասին է վկայում խնդրի լուծման պատմական և համեմատախրախական ուսումնասիրությունը, ինչը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ միևնույն քրեադատավարական համակարգին պատկանող երկներ նույն հարցը տարբեր եղանակներով են լուծում: Որպես այդպիսի ակնառու օրինակներ կարող են ծառայել Գերմանիայի և Ավստրիայի քրեական դատավարության օրենսգրքերում տեղ գտած տարբեր մոտեցումները, որոնք ի դեպ, տասնամյակների պատմություն ունեն: Դեռ 1873թ. Ավստրիայի քրեական դատավարության կանոնադրությամբ նախատեսվում էր, որ երբ դատախազությունը քրեական հետապնդում չի հարուցում կամ հրաժարվում է մեղադրանքից, տուժողին իրավունք էր վերապահվում «...դատախազի փոխարեն մեղադրանք առաջադրելու և այն պաշտպանելու» [9, էջեր 184-185]: Դրան հակառակ՝ 1877թ. Գերմանիայի քրեական դատավարության կանոնադրությամբ տուժողը, տվյալ դեպքերում ստանում էր ոչ թե սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանք հարուցելու, այլ՝ տվյալ որոշումը դատարան բողոքարկելու իրավունք [9, էջեր 185-186]: Նույն մոտեցումները պահպանվել են մեր օրերում՝ Ավստրիայի գործող կարգավորումներով տուժողը ձեռք է բերում «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցելու իրավունք, երբ մեղադրողը հրաժարվում է մեղադրանքից [12, էջ 73]: Իսկ ասիա Գերմանիայի գործող կարգավորումներով, երբ դատախազությունը հաղորդման հիման վրա չի կատարում որևէ գործողություն՝ մեղադրանքի առաջադրման առումով կամ հետաքննությունից հետո որոշում է քրեական

³ Նմանատիպ սխալը թույլ է տալիս նաև դատավարագետ Կոլուզակովան, երբ վերջինս, 1877 թ. Գերմանիայի քրեական դատավարության կանոնադրության մեջ տեղ գտած «լրացնող» մասնավոր մեղադրանքը, ներկայացնում է իբրև «սուբսիդիար» մեղադրանք: Հեղինակը, ի դեպ, սուբսիդիար մեղադրողի մասին խոսելիս օգտագործում է գերմանական տերմին՝ «nebenklager», որով, սակայն, բնորոշվում է ոչ թե «սուբսիդիար», այլ «լրացնող» մեղադրողը: Իսկ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրողը գերմանական իրավունքում բնորոշվում է «subsidiare Privatklage» տերմինով (տե՛ս [18, էջ 239]): Բացի այդ հեղինակը, կարծես իր ասածն առավել արտահայտիչ դարձնելու համար, հղումներ է անում ավստրիացի նշանավոր դատավարագետ Հ. Գլազերի 1885 թ. հրատարակված աշխատությանը [11, էջեր 77-78]:

Սակայն, այդ աշխատության՝ Կոլուզակովայի կողմից նշված հատվածում խոսք անգամ չի գնում գերմանական իրավունքում սուբսիդիար մեղադրանքի **գոյություն** մասին: Ավելին՝ նույն Գլազերը նկատում է, որ կատարվել են որոշ փորձեր, ներկայացվել են նախագծեր գերմանական իրավունքում խիստ սահմանափակ գործերով «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրման ուղղությամբ, սակայն նախագիծը չի ընդունվել և «ռեյսիստագի իրավաբանական հանձնաժողովը որոշել է կտրականապես մերժել սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանքը» [9, էջ 185]:

գործի վարույթը կարճել, ապա տուժողը այն վերադաս դատախազին, ապա նաև՝ դատարան բողոքարկելու իրավունք է ստանում (Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 171-րդ, 172-րդ հոդվածներ)⁴:

Խորհրդային և ժամանակակից ռուսական կարգավորումները

Խնդրի լուծման գերմանական և ավստրիական մոտեցումների **կայունությանը** հակառակ՝ խորհրդային և հետխորհրդային դատավարությունը աչքի է ընկնում հարցի կարգավորման **փոփոխական քաղաքականությանը**:

Այսպես, օրինակ, 1960թ. ՌԽՖՍՀ քր. դատ. օր-ի 430-րդ հոդվածում (որը նվիրված էր **երդվյալ ատենակալների դատարանում** դատախազի՝ մեղադրանքից հրաժարվելու հարցերի կարգավորմանը) նշվում էր. «Դատախազի կողմից դատական քննության փուլում մեղադրանքից հրաժարվելը, **տուժողի կողմից առարկությունների բացակայության պայմաններում**, հանգեցնում է քրեական գործի ամբողջությամբ կամ համապատասխան մասով կարճմանը...»: Տվյալ կարգավորման՝ «**տուժողի կողմից առարկությունների բացակայության**» դրույթից գիտնականները բխեցնում էին, որ տուժողը անհամաձայնություն արտահայտելու դեպքում ստանում էր «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցելու և իրացնելու իրավունք: Այս տեսակետին որոշակի մոտ դիրքորոշում արդեն 1990-ականների սկզբներին արտահայտեց նաև ՌԴ Գերագույն դատարանը: ՌԴ Գերագույն դատարանի Պլենումի 1994թ. № 9 որոշմամբ, ընդգծվեց, որ եթե տուժողը առարկում է գործի վարույթի կարճման դեմ, ապա դատական քննությունը պետք է շարունակվի, բայց **առաջադրված մեղադրանքի այն դրվագների ծավալով, որով հանցագործությունից տուժած քաղաքացին ճանաչվել է տուժող**⁵: Ավելին՝ ռուսական գիտության մեջ սկսեցին առաջարկություններ հնչել այս մոտեցումը գործի քննության **ընդհանուր կարգի վրա տարածելու առումով** [16, էջեր 181-182]:

Այս ամենով հանդերձ, սակայն, ՌԴ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով քննարկված մոտեցումը փոփոխության ենթարկվեց: Պետական մեղադրողի կողմից դատական քննության ընթացքում

մեղադրանքից ամբողջությամբ կամ մասնակի հրաժարվելը հանգեցնում է քրեական գործի կամ քրեական հետապնդման ամբողջական կամ դրա համապատասխան մասով կարճման (դադարեցման) (ՌԴ քր.դատ.օր-ի 246-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Այս պայմաններում, ՌԴ գործող քրեական դատավարության օրենսդրությունը որդեգրեց տուժողի շահերի պաշտպանության այլ եղանակ, այն է՝ վերջինիս վերապահել կայացրած որոշումը բողոքարկելու հնարավորություն⁶:

Ինչ վերաբերում է մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդում (գործ) չհարուցելու, այն դադարեցնելու դեպքում տուժողի շահերի պաշտպանության հարցին, ապա այստեղ ի սկզբանե մոտեցումն այլ էր. թե նախկին կարգավորումներով (1960թ. ՌԽՖՍՀ քր. դատ. օր-ի 113-րդ, 209-րդ, 210-րդ հոդվածներ), թե ՌԴ գործող քր.դատ.օր-ի կարգավորումներով տուժողը (հանցագործությունից տուժած անձը) **ձեռք էր բերում կայացրած որոշումները (անգործությունը) դատախազին և (կամ) դատարան բողոքարկելու** (ՌԴ քր.դատ.օր-ի 125-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 144-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 148-րդ հոդվածի 5-րդ մաս) և ոչ թե «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցել և իրացնելու իրավունք:

Խորհրդային և ժամանակակից հայկական կարգավորումները

Հայկական դատավարությունում «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը ի սկզբանե որևէ դրսևորում չունեցավ: Ի տարբերություն խորհրդային ռուսական կարգավորումների, 1961թ. ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում տեղ չգտավ երդվյալ ատենակալների դատարանը, իսկ գործի ընդհանուր կարգով քննության դեպքում էլ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելը **չէր հանգեցնում քրեական վարույթի (հետապնդման) դադարեցման**: Համաձայն 1961թ. ՀԽՍՀ քր.դատ.օր-ի 240-րդ հոդվածի մեղադրանքից դատախազի հրաժարվելը **դատարանին չի ազատում գործի քննությունը շարունակելու և ամբաստանյալի մեղավորության ու անմեղության հարցը ընդհանուր հիմունքներով լուծելու պարտականությունից**: **Նման կարգավորման պայմաններում չէր առաջանում տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի ապահովման խնդիրը**:

⁴ Նկատենք, որ դատական քննության բացումից հետո հանրային մեղադրանքը հետ վերցնելու, այսինքն՝ մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորություն դատախազը չունի (Գերմանիայի քր.դատ.օր-ի 156-րդ հոդված):

⁵ ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի 1994թ. դեկտեմբերի 20-ի № 9 որոշման 9-րդ կետ, մեջբերումն ըստ՝ [8, էջ34]

⁶ Նկատենք, որ ՌԴ քր.դատ.օր-ի 246-րդ հոդվածի 9-րդ մասով նախատեսված այն դրույթը, որով փաստացի արգելվում էր դատախազի՝ մեղադրանքից հրաժարվելու հետևանքով դատարանի կողմից քրեական գործը կարճելու որոշումը բողոքարկելը, ՌԴ Սահմանադրական դատարանի 18-Պ օր 08.12.2003 որոշմամբ ճանաչվեց հակասահմանադրական:

Մինչդասական վարույթում քրեական հետապնդումը բացասաբար տնօրինելու դեպքում հանցագործությունից տուժած անձը, ռուսական օրինակով 1961թ. ՀԽՍՀ քր.դատ.օր-ով ստանում էր քրեական գործի հարուցումը մերժելու, քրեական գործը (հետապնդումը) կարճելու որոշումները դատախազին (վերադաս դատախազին) բողոքարկելու իրավունք (1961թ. ՀԽՍՀ քր.դատ.օր-ի 104-րդ, 204-րդ հոդվածներ):

Եթե նախկին կարգավորումներով դատախազի՝ մեղադրանքից հրաժարվելը դատարանի համար որևէ իրավական հետևանք չէր առաջացնում, ապա արդեն ՀՀ գործող քր.դատ.օր-ում այդ մոտեցումը տրամազծորեն փոխվեց:

ՀՀ գործող քր.դատ.օր-ի կարգավորումներն այնպիսին են, որ ըստ էության մոտենում են ժամանակակից ռուսական կարգավորումներին: ՀՀ գործող քր.դատ.օր-ի 35-րդ հոդվածի 4-րդ, 306-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ, 366-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի վերլուծությունից բխում էր, որ դատախազի կողմից մեղադրանքից կամ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելը պետք է առաջացնի որոշակի իրավական հետևանքներ: Օրենսդրական նշված կարգավորումները հստակեցվեցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Կ. Ստեփանյանի և Մ. Հովհաննիսյանի վերաբերյալ 2014թ. մայիսի 31-ի թիվ ՏԴ2/0030/01/13 որոշմամբ տրված մեկնաբանություններով: Ըստ այդմ՝ այն դեպքում, երբ մեղադրողը դատարանում հայտնաբերում է քրեական հետապնդումը բացառող «ոչ արդարացնող» հիմքեր, ապա հայտարարում է ամբաստանյալի նկատմամբ **քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին**, այն դեպքում երբ դատախազը հայտնաբերում է քրեական հետապնդումը բացառող «արդարացնող» հիմքեր, **ապա վերջինս հրաժարվում է մեղադրանքից:**

Եվ եթե առաջին (քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու) դեպքում, ըստ Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշման, **դատախազի հայտարարությունը քրեական գործի վարույթը բացառող անվերապահ հանգամանք չէ և դատարանը դեռ** «...պետք է պարզի ինչպես դատախազի հայտարարության հիմքում ընկած՝ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի իրական լինելու փաստը, այնպես էլ **դատավարության մյուս սուբյեկտների դիրքորոշումը**» ու նման հայտարարությունը պետք է «...քննության առնվի միջնորդությունների հարուցման և լուծման կարգը սահմանող քրեադատավարական նորմերի կիրառմամբ» [23, 16-րդ կետ], ապա դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում, դատարանը (կախված թե՛ դատական քննության ո՞ր ենթափուլում է

հրաժարումը տեղ գտել) պետք է ավարտի վարույթը կամ քրեական գործը (հետապնդումը) կարճելով (դադարեցնելով), կամ արդարացման դատավճիռ կայացնելով:

Ընդ որում, ինչպես նշում է Վճռաբեկ դատարանը, մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում «...դատարանը պետք է ավարտի գործի վարույթն արդարացման հիմքով՝ **անկախ նրանից՝** նա համաձայն է մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ դատախազի հայտարարության հիմքում ընկած դատողությունների հետ, կամ **դրա դեմ առարկում են դատավարության այլ մասնակիցները, թե ոչ**» [23, 17-րդ կետ]:

Այսպիսով՝ ի համեմատ ՀԽՍՀ 1961թ. քր.դատ.օր-ի կարգավորումների, դատախազի կողմից դատարանում մեղադրանքից հրաժարվելը առաջացնում է, իսկ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հայտարարելը կարող է առաջ բերել իրավական հետևանք՝ քրեական վարույթի (հետապնդման) դադարման տեսքով:

Ըստ այդմ էլ արդեն առաջ է գալիս տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության հարցը, որը, օրենսդրի տրամաբանության, պետք է լուծվեր տուժողի՝ եզրափակիչ դատավարական ակտը (քրեական գործը կարճելու (քրեական հետապնդումը դադարեցնելու) որոշում, արդարացման դատավճիռ) բողոքարկելու իրավունքի իրացման միջոցով:

Կարևոր է ընդգծել, որ ՀՀ գործող քր.դատ.օր-ը, ի հակադրություն ՌԴ քր.դատ.օր-ի 246-րդ հոդվածի 9-րդ մասում տեղ գտած (հետագայում հակասահմանադրական ճանաչված) *կարգավորման, որևէ արգելք չէր նախատեսում մեղադրանքից հրաժարվելու հետևանքով կայացված դատավարական ակտի բողոքարկման առումով:*

Եվ տուժողը ՀՀ գործող քր.դատ.օր-ի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի, 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա նման դեպքերում պետք է ունենար ընդհանուր կարգով **կայացրած դատական ակտը** (քրեական գործը (հետապնդումը) կարճելու (դադարեցնելու) որոշումը, արդարացման դատավճիռը) **բողոքարկելու իրավունք:**

Սակայն, եթե ՌԴ սահմանադրական դատարանը ՌԴ քր.դատ.օր-ի նշված դեպքերում դատավարական ակտը բողոքարկելու արգելք սահմանող դրույթը ճանաչեց հակասահմանադրական և ըստ այդմ նախատեսվեց այն բողոքարկելու հնարավորություն, ապա *մեր պարագայում, տեղի ունեցավ տրամազծորեն հակառակը:*

Դատավարական ակտի բողոքարկման օրենսդրական արգելքի բացակայության պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից օրենսդրական նորմերին տրվեցին այնպիսի մեկնաբանություններ,

որոնցով փաստացի մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում կայացված դատական ակտը դարձավ ըստ էության անբողոքարկելի՝ ինչպես վերադաս դատախազի, այնպես էլ՝ տուժողի կողմից:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 31.10.2014թ. կայացրած **ԼԳ/0178/01/12 որոշման 20-րդ կետում ուղղակիորեն նշում է, որ անթույլատրելի է այն իրավիճակը, երբ** «...մեղադրողի կողմից դատական քննության ընթացքում մեղադրանքից հրաժարվելուց հետո վերադաս դատախազը վերաքննիչ բողոք է բերում առաջին ատյանի դատարանի արդարացման դատական ակտի դեմ՝ փաստարկելով, որ մեղադրանքից հրաժարվելը եղել է ոչ իրավաչափ, դատարանը չի պարզել մեղադրանքից հրաժարվելու հիմքում ընկած փաստական տվյալների հավաստիությունը, ինչի արդյունքում կայացրել է անհիմն որոշում: *Նման հիմնավորմամբ վերաքննիչ բողոքը բավարարելու, դատական ակտը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու դեպքում վերաքննիչ դատարանը ոչ միայն կիմաստազրկի ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքը...այլև առաջին ատյանի դատարանի համար կսահմանի իր իրավասության սահմաններից դուրս գործողություններ կատարելու պարտավորություն»:*

Վճռաբեկ դատարանը արձանագրում է նաև, որ. «Դատարանը որևէ դեպքում իրավասու չէ գնահատել մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ դատախազի որոշման իրավաչափությունը կամ ազդել այդ որոշման վրա» [22, 20-րդ կետ]:

Ավելին, թեև քննարկվող որոշման մեջ խոսքը գնում էր վերադաս դատախազի կողմից դատական ակտը բողոքարկելու անթույլատրելիության մասին, սակայն, ըստ էության, վճռաբեկ դատարանի այս որոշման մեջ տեղ գտած հիմնավորումները բացառում են նաև տուժողի կողմից դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը⁷: Բանն այն է, որ Վճռաբեկ դատարանը որոշման մեջ ըստ էության արձանագրում է, որ մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարված լինելու պայմաններում վերաքննիչ

⁷ Թեև Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ մեղադրանքից հրաժարվելը պետք է լինի պատճառաբանված և որ մեղադրողը պետք է հստակ հղում անի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ կետերին կամ 2-րդ մասին, և որ դատախազը չունի մեղադրանքից հրաժարվելու բացարձակ հայեցողություն [24, 17-րդ կետ], սակայն մյուս կողմից վերադաս դատախազին «զրկելով» դատական ակտը բողոքարկելու հնարավորությունից այդպիսով իսկ զրկում է մեղադրանքից հրաժարվելու իրավաչափությունը ընդհանրապես, այդ թվում նաև վերադաս դատախազի կողմից գնահատելու հնարավորությունից: Այս առումով հայկական գրականության մեջ իրավացիորեն ընդգծվել է, որ մեղադրանքից անօրինական հրաժարվելու դեպքերին վերադաս դատախազի արձագանքելու միակ դատավարական կառուցակարգը դատական ակտի բողոքարկումն է [4, էջ 91]:

դատարանի կողմից դատական ակտը բեկանելու և առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելու պայմաններում կբացակայի մեղադրանքը, որի սահմաններում պետք է դատարանում գործի քննություն իրականացվի: Իսկ մեղադրանքի բացակայության պայմաններում առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը ստիպված կլինի կատարել այնպիսի գործողություններ «...որոնք դուրս են դատարանի իրավասության սահմաններից և անհամատեղելի են արդարադատության գործառույթի հետ»: Հետևաբար, նոր քննության ծավալ սահմանելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշման պահանջները կատարելու դեպքում Առաջին ատյանի դատարանը թույլ կտար օրինականության սկզբունքի խախտում, ինչպես նաև կասկածի տակ կղնեի իր օբյեկտիվությունն ու անաչառությունը, ինչն ի վերջո կհանգեցնեի արդար դատական քննության հիմնարար իրավունքի բովանդակազրկման» [22]:

Այսպիսով ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում կայացված դատավարական ակտը դառնում է անբողոքարկելի: Եվ եթե քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին մեղադրողի հայտարարության պայմաններում տուժողը դեռ կարող է դիրքորոշումներ արտահայտելով ազդել վարույթի ընթացքի վրա⁸, ապա մեղադրանքից հրաժարվելու պայմաններում վերջինս այդ հնարավորությունից փաստացի զրկված է լինում:

Ամենին ավելացնելով այն, որ գործող օրենսդրական կարգավորումներով տուժողը չունի ընդհանրապես «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցելու և իրացնելու իրավունք (այս ինստիտուտը ուղղակի բացակայում է), արդյունքում պետք է փաստենք, որ մերօրյա կարգավորումներին վճռաբեկ դատարանի նշված մեկնաբանությունների պայմաններում տուժողի շահերի պաշտպանությունը ոչ մի կերպ հնարավոր չի լինում ապահովել. մի կողմից բացակայում է «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը, մյուս կողմից՝ տուժողը զրկված է նաև դատավարական որոշումը բողոքարկելու իրավունքից:

Տուժողի իրավունքների պաշտպանության առումով որոշակիորեն այլ է դրությունը

⁸ Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին մեղադրողի հայտարարության պայմաններում դատարանը պետք է պարզի ինչպես դատախազի հայտարարության հիմքում ընկած՝ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի իրական լինելու փաստը, այնպես էլ դատավարության մյուս սուբյեկտների դիրքորոշումը տե՛ս [23, 16-րդ կետ]:

մինչդատական վարույթում: Այստեղ արդեն քրեական գործ հարուցելը մերժելու, քրեական հետապնդում չիրականացնելու, քրեական գործը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշումները տուժողի կողմից բողոքարկելու իրավական մեխանիզմներ առկա են (քր.դատ.օր-ի 185-րդ, 262-րդ, 263-րդ, 290-րդ հոդվածներ)՝ բողոքարկել դատախազին, ապա դատարան:

Ամենի հետ պետք է նշել, որ հայկական դատավարությունում վերջին ժամանակներում «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի հանդեպ «հետաքրքրություն աշխուժացավ»: Սկզբնապես նույնիսկ ծրագրվում էր այն ներդնել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում: «Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտն իր ամրագրումը գտավ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգում [25, էջեր 50-51]: Ավելին, ինստիտուտը տեղ գտավ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի սկզբնական խմբագրությունում⁹ (Նախագծի սկզբնական խմբագրության տեքստի 13-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 54-րդ հոդված): Սակայն այս ինստիտուտի ներդրման գաղափարը, հանդիպելով գիտական հանրության սուր քննադատությանը [1, էջեր 27-39] և ՀՀ դատախազության առարկությանը¹⁰, նախագծի հետագա խմբագրության տեքստից հանվեց:

«Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի թեր և դեմ կողմերը

Քրեական դատավարության տեսության մեջ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտի հանդեպ մշտապես առկա է եղել հակասական վերաբերմունք: Այս առումով ցայտուն է 1800-ականների գերմանացի ակադեմիկոսների գիտնականների տրամագծորեն հակառակ մտտեցումները, որոնց մի մասը դրական էր վերաբերվում նշված ինստիտուտին (Ռ. Գնեյստ), մյուսները՝ այդ ինստիտուտի ներդրման հնարավորությունը դիտարկում էին իբրև «ազգային աղետ» (Կ. Բինդինգ) [18, էջ 239]: Հակասական այս մտտեցումները շարունակվում են մեր ժամանակներում [16, էջեր 183-188; 20, էջեր 103-108], տեղ են գտել նաև հայկական գրականության մեջ [2, էջ 136; 1, էջեր 27-38]:

Ինստիտուտի վերաբերությամբ քննադատությունները տարբեր են: Որոշ գիտնականներ ինստիտուտի ներդրման խոչընդոտ են դիտարկում հանցագործության հանրային իրա-

վական նշանակությունը, նկատելով, որ հանցագործությամբ վնաս է պատճառվում ոչ միայն տուժողին, այլ ամբողջ հանրությանը, ինչից ելնելով այն կատարած անձանց քրեական հետապնդումն էլ պետք է լինի ոչ թե տուժողի, և այլ մասնավոր անձանց գործը, այլ նկատում էին, որ այն՝ «հանրային կարգով իրականացվող պետական մարմինների պարտականություն է», հետևաբար հեղինակները բացառում էին «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրման հնարավորությունը [20, էջ 106]: Ընդ որում՝ նմանաբնույթ դատողությունները թեև շարունակում են հնչել մեր ժամանակներում, բայց քրեական դատավարության գիտության մեջ նոր չեն, և հնչել են դեռևս հարյուր տարի առաջ¹¹:

Ինստիտուտի ներդրման այս քննադատությունը, սակայն, մեր համոզմամբ անընդունելի է: Այն, որ հանցագործությունը հանրորեն վտանգավոր արարք է և որ դրանով վնասվում է հանրային շահը, ապա այստեղից չպետք է բխեցնել որ հանրային շահը ամբողջությամբ կլանում է մասնավոր շահը (այդ թվում՝ տուժողի մասնավոր շահը)¹²: Հետևաբար, մերօրյա հանցագործության հանրային իրավական նշանակության գիտակցությունը **չպետք է տեսականորեն բացառի** տուժողի՝ իր շահերը քրեական հետապնդման հարուցման և իրացման ձևով (այդ թվում՝ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանք հարուցել և իրացնելու) պաշտպանելու հնարավորությունը: Այստեղ պետք է միանալ դեռևս հարյուրամյակ առաջ գերմանացի իրավաբանների մշտական հանձնաժողովի այս առումով հնչեցրած իրավացի այն դիտարկումներին, որ. «...*չի կարելի ժխտել մասնավոր անձի քրեական հայցի իրավունքը, միայն այն հիմնավորմամբ, թե այդ իրավունքը պատկանում է պետությանը, ինչպես չի կարելի ասել, որ մասնավոր շահերի դեմ ոտնձգությունը դադարում է այդպիսին լինելուց միայն այն պատճառով, որ այն միևնույն ժամանակ հանդիսանում է ոտնձգություն հանրային շահի դեմ:*

¹¹ Այս առնչությամբ գերմանացի իրավաբանների դատողությունները տե՛ս [17, էջ 4]:

¹² Նկատենք, որ հանրային և մասնավոր շահերի «միավորման» մտտեցումը առավել տարածում գտավ խորհրդային դատավարական գրականության մեջ: Խորհրդային գիտության մեջ գերիշխում էր տեսակետը, որ անընդունելի է հանրային և մասնավոր շահերի տարանջատումը և մասնավոր շահի հակադրումը հանրայինին: Հնչակվում էր **հանրային և մասնավոր շահերի փաստական և իրավական միասնություն, որոնք «ապահովվում էին սովետական հանրությունում պետության և անձի շահերի ներդաշնակ գուգակցմամբ»**: Մյուս կողմից, սակայն, նույն հեղինակները ընդունում էին հանրային ու մասնավոր շահերի հակադրությունը «բուրժուական» իրավունքում, ինչով ինքնին ընդգծվում էր խորհրդային այդ մտտեցման ոչ այնքան տեսական, որքան առավելապես գաղափարախոսական հիմնավորվածությունը: Այս մասին մանրամասն տե՛ս [10, էջեր 119-120]:

⁹ Նախագծի սկզբնական խմբագրությամբ տեքստին կարելի է ծանոթանալ [1, էջեր 109-220]:

¹⁰ Դատախազության ներկայացված առարկության մասին անգամ նշում կար կառավարության որոշմամբ ընդունված Հայեցակարգի տողատակում, տե՛ս [25, էջ 50]:

Թող որ մասնավոր անձի իրավունքը հետին պլան է մղվում պետության իրավունքի համեմատությամբ, բայց միևնույնն է վերջինի իրավունքը չպետք է ամբողջությամբ կլանի առաջինի իրավունքը...» [17, էջ 5]:

Այս ինստիտուտի ներդրմանը դեմ այլ փաստարկներ եղել են նաև հայկական գրականության մեջ: Այսպես ելնելով գործող սահմանադրության տեքստից, ինստիտուտի ներդրման սահմանադրաիրավական խնդիրներ են առանձնացրել Ա.Ղամբարյանն ու Կ.Բիշարյանը: Հեղինակները ընդգծում էին, որ սահմանադրությամբ դատախազության լիազորությունները սահմանված լինելու պայմաններում հանրային մեղադրանքի գործերով տուժողի կողմից սուբսիդիար մեղադրանքի իրացումը կհանգեցնի նրան, որ դատախազության սահմանադրությամբ նախատեսված **բացառիկ** լիազորությունը ընթացիկ օրենսդրությամբ դատավարության մեկ այլ սուբյեկտի կվերապահվի, ինչն անընդունելի է [1, էջեր 29-30]:

Այսպիսի սահմանադրաիրավական խոչընդոտները, սակայն, մեր կարծիքով, թվացյալ են և կարող են հաղթահարվել, սահմանադրական նշյալ դրույթին (Սահմանադրության 176-րդ հոդված) այլ **մեկնաբանություն** տալու միջոցով:

Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ դրանում, դատախազության այլ գործառույթների հետ մեկտեղ, տեղ են գտել նաև դատախազության՝ մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության, դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները բողոքարկելու գործառույթները (Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 4-րդ կետեր):

Վերը բերված այնպիսի «կոշտ» մեկնաբանության դեպքում, ըստ որի դատախազության սահմանադրությամբ նախատեսված գործառույթները դրա բացառիկ լիազորություններն են, ստիպված պետք է արձանագրել, որ վերը թվարկյալ գործառույթները նույնպես դատախազության **բացառիկ լիազորություններ են և հետևաբար չեն կարող իրականացվել այլ պետական մարմինների կողմից, ոչ էլ վերապահվել մասնավոր անձանց**: Այնինչ, պետք է փաստել, որ դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները բողոքարկելու իրավասությունը ոչ միայն չեն կարող հանդիսանալ դատախազության բացառիկ գործառույթ, այլ հանդիսանում են մարդու հիմնարար իրավունքների բաղադրատարր և երաշխավորված կոնվենցիոնալ ու սահմանադրական իրավունք:

Այսպիսով՝ եթե Սահմանադրության 176-րդ հոդվածով թվարկված դատախազության ոչ բոլոր լիազորություններն են հանդիսանում նրա

բացառիկ լիազորությունները, ուրեմն և հակառակ պնդումները, ըստ որի՝ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրմամբ կխախտվի դատախազության լիազորության բացառիկությունը, տեղին չէ, և հնարավոր է լինում հաղթահարել սահմանադրական այդ դրույթի այլ մեկնաբանմամբ:

Այն որ տուժողի շահերի պաշտպանության և՛ այս միջոցը՝ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը, և՛ մյուս միջոցը՝ կայացված որոշումների (գործողությունների,) բողոքարկման միջոցը, ունեն իրենց թեր ու դեմ կողմերը, փաստ է:

Այն որ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի դեպքում տուժողը փաստացի «մնում է միայնակ» գրկվելով «պրոֆեսիոնալ դաշնակցից»՝ պետական մեղադրողից, և որ շատ դեպքերում այդ հանգամանքը լրջագույն ազդեցություն կարող է ունենալ տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետության վրա, կարծում ենք, նույնպես անվիճելի է:

Բայց, մյուս կողմից, «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը ունի ներդրման հայեցակարգային որոշակի լուրջ հիմքեր, որով կարծես լուծվում է տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության այլ եղանակի՝ որոշումների (գործողությունների) բողոքարկմամբ չլուծվող խնդիրը:

Խոսքը մասնավորապես այն հիմնախնդրի մասին, որն առաջ է գալիս մեղադրանքի պաշտպանությունից հրաժարվելու ժամանակ: Այստեղ պետք է կարևոր արձանագրում անել. դատախազը՝ պայմանավորված դատախազության միասնականության սկզբունքով, քրեական վարույթում գործում է ապանձնավորված՝ հանդես է գալիս ոչ թե իր, այլ դատախազության անունից [5, էջեր 1-20]: «Միասնականության սկզբունքը դատախազական գործունեության հաղորդում է անդեմ բնույթ, **գործում կամ խոսում է ոչ թե այս կամ այն անհատ գործիքը, այլ նրա դեպքում՝ ամբողջ դատախազական ինստիտուտը**», գրում էր Ն.Սուրավյովը [15, էջ 89]¹³: Եվ եթե ասվածը տեղափոխենք մեղադրանքի պաշտպանության ոլորտ, ապա ստացվում է, որ դատախազը, հրաժարվելով մեղադրանքի պաշտպանությունից, այդպիսով հայտնում է պետության անունից

¹³ Դատախազության միասնականության սկզբունքի հետ սերտորեն առնչվող կենտրոնացվածության սկզբունքից ելնելով ՀՀ վճարելի դատարանը, թեև դատախազության այլ լիազորության առկայությամբ, այնուամենայնիվ արձանագրել է, որ «...«վերադաս դատախազ» և «ստորադաս դատախազ» փոխհարաբերությունները հստակ կանոնակարգված են և կենտրոնացվածության սկզբունքի շրջանակներում **ստորադաս դատախազը իրավասու է ներկայացնել նաև վերադաս դատախազի տեսակետը...**» տե՛ս [24, 14-րդ կետ]:

մեղադրական գործունեություն իրականացնող մարմնի՝ դատախազության դիրքորոշումը **մեղադրանքի պաշտպանություն չիրականացնելու մասին:**

Ընդ որում՝ վերադաս դատախազի կողմից նշված որոշման կապակցությամբ առարկության բացակայության պայմաններում, տուժողի իրավունքների պաշտպանության մյուս միջոցի՝ կայացված որոշման բողոքարկման դեպքում առաջ է գալիս խիստ խնդրահարույց իրավիճակ: **Դատարանը ուղղակիորեն ազդեցություն է ունենում դատախազին (դատախազության) վերապահված քրեական հետապնդման տնօրինման գործառույթի վրա՝ «հարկադրելով»** մեղադրանքի պաշտպանության այն դեպքում, երբ հենց ինքը մեղադրանքի պաշտպանություն իրականացնող մարմին դատախազությունն է գտել, որ դրա հիմքերը բացակայում են:

Այդպիսի պայմաններում դատախազին (դատախազությանը) դատարանի կողմից մեղադրանքի պաշտպանություն «պարտադրելը» (մեղադրանքից հրաժարվելը ապօրինի համարելու վերաբերյալ որոշում կայացնելով) կլինի ոչ այլ ինչ, քան պարտադրել **մեղադրանք, որը բխում է ոչ թե դատախազությունից, այլ դատարանից՝** փաստացիորեն հանգեցնելով նաև դատարանի անկողմնակալության կորստին: Հարցի առնչությամբ Մոսկվայի պետական համալսարանի դատավարագետները իրավացիորեն նկատում են, որ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հետևանքով դատավորի՝ քրեական գործը կարճելու որոշման վերանայումը, որը որպես արդյունք հանգեցնում է այդ որոշման անօրինականության կամ անհիմն լինելու հիմքով վերացմանը, **փաստացի կանխորոշում է գործի նոր քննության ժամանակ մեղադրական դատավճռի կայացումը** [13, էջ 890]:

Թերևս այս համատեքստում պետք է դիտարկել գիտության մեջ տեղ գտած մոտեցումները, որ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու արդյունքում կայացված որոշումը չպետք է բողոքարկման ենթակա լինի (այդպիսով և ընկալելի է դառնում ՌԳ քր.դատ.օր-ի այս առումով սկզբնական կարգավորման տրամաբանությունը, որի մասին խոսվեց վերևում):

Ավելին, համանման մոտեցում ժամանակին, տեղ է գտել նաև ամերիկյան իրավունքում: Միլիկենն ընդդեմ Սթոունի գործով (Milliken v. Stone) որով ամերիկյան կազմակերպությունները փորձում էին հասնել նաև նրան, որ **դատախազները անգործության չմատնվեին և քրեական հետապնդում հարուցեին** անզիջական կազմակերպությունների կողմից ԱՄՆ ապօրինի ակտիվ ներմուծելու փաստերի

առթիվ¹⁴: Նյու Յորքի ֆեդերալ շրջանային դատարանը, սակայն, այս գործով մերժում է հայցը՝ նշելով, որ անկախ հանգամանքներից **ֆեդերալ դատարանները չունեն լիազորություն հարկադրելու ֆեդերալ դատախազներին կիրառել քրեական օրենք:** Դատարանը նկատում է, որ դատախազը, *գործադիր իշխանության անունից կայացնում է որոշում քրեական օրենքի կիրառման անհրաժեշտության մասին, որոնք դատարանները «անզոր են» վերանայելու՝ արձանագրելով, որ հակառակը կհակասեր իշխանությունների բաժանման սկզբունքին*¹⁵:

Եզրահանգումներ

1. «Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը չի կլանվում, նույնացվում մասնավոր մեղադրանքի այլ տեսակներին: Թեև «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը իր հատկանիշներով որոշակիորեն մոտենում է մասնավոր մեղադրանքի այդ տեսակներին, այնուամենայնիվ, այն առանձնանում և չի նույնանում դրանց հետ:

2. «Սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի առկայությունը կապված չէ կոնկրետ երկրի քրեադատավարական համակարգի կառուցվածքի հետ. միևնույն քրեադատավարական համակարգում կարող է ինչպես տեղ գտնել սուբսիդիար մասնավոր մեղադրանքը, այնպես էլ բացակայել, հետևաբար «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրմանը դեմ բերվող այն պնդումները, թե այն ներդնելու դեպքում կոնկրետ երկրի քրեական դատավարությունը պետք է ենթարկվի «հայեցակարգային», «համակարգային» փոփոխությունների, կարծում ենք, չափազանցված են ու հիմնազուրկ:

3. Քրեական հետապնդումը հանրային (պետական) մարմինների կողմից բացասաբար ձևով տնօրինելու դեպքում՝ «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքը կարող է հանդիսանալ տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի ապահովման միջոց, որը, ի տարբերություն մյուս՝ «քրեական հետապնդման մարմնի քրեական հետապնդումը բացասաբար տնօրինման որոշումների բողոքարկման» միջոցի չեզոքացնում է դատարանի անկողմնակալության կորստի վտանգը և քրեական հետապնդման տնօրինման վրա դատարանի ազդեցությունը:

Հայկական քրեական դատավարությունում «սուբսիդիար» մասնավոր մեղադրանքի ներդրման «սահմանադրական խոչընդոտները» թվացյալ են և դրանք հնարավոր է լինում հաղթահարել սահմանադրական դրույթի այլ («փափուկ») մեկնաբանությամբ:

¹⁴ Այդ ժամանակ ԱՄՆ-ում առկա էին ակտիվային մթերքների շրջանառությունն արգելող օրենքներ:

¹⁵ *St' v. Milliken v. Stone*, 7 F.2d 397 (S.D.N.Y. 1925), մեջբերումն ըստ [14, էջ 175]:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Քիչարյան Կ., Ղամբարյան Ա.,** Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային առանձին դրույթների և քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի ընդհանուր մասի տեսագործնական վերլուծություն, Երևան, Վարդձրատ, 2012թ:
2. **Գիրանդյան Ս. Ա.,** Տուժողի իրավունքների և օրինական շահերի ապահովումը քրեական դատավարությունում, ի.գ.թ. աստիճանի հայցման ատենախոսություն, Երևան, 1995:
3. **Ղազարյան Ա.,** Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի մոդելների պատմական զարգացումը //«Պետություն և իրավունք» No 1 (83) 2019թ:
4. **Ղամբարյան Ա.** Դատարանում մեղադրանքը փոխելը և մեղադրանքից հրաժարվելը, Եր., Իրավունք, 2009
5. **Ղամբարյան Ա. Ղազարյան Ա.** Դատախազության նկատմամբ վստահության պաշտպանության սահմանադրական սկզբունքը // ԼԴՀ Դատական իշխանություն, 2019, No 2(30)
6. **Александров А. С.** Диспозитивность в уголовном процессе. Дисс. ... к.ю.н. Н.-Новгород. 1995
7. **Александров А. С., Гущев В. Е.** Субсидиарный уголовный иск. Нижний Новгород, 1999. http://kalinovsky-k.narod.ru/b/aleksandrov_1999/2-1.html
8. **Ветрова Г. Н.,** Субсидиарное обвинение и принцип состязательности // Известия Алтайского государственного университета, 2017, № 3(95)
9. **Глазер Ю.** Руководство по уголовному процессу, Т.1 (пер. А. Лихачева). СПб, 1884
10. **Козлова А. Н.** Публичность как принцип уголовного судопроизводства: дис. ...канд. юрид.наук, М.: 2007
11. **Колузакова Е. В.,** Участие потерпевшего, его представителя в уголовном преследовании по делам публичного обвинения, дисс. ...канд. юрид. наук, Нижний Новгород, 2008
12. **Корякин А. Л.,** Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве: диссертация ... канд. юрид.наук, Сургут, 2015
13. Курс уголовного процесса / Под ред. д.ю.н., проф. **Л. В. Головкин,** - 2-е изд., испр. -М.: Статут, 2017
14. **Мельников Е. А.,** Уголовное преследование в условиях действия системы разделения властей (досудебное производство), дисс. ...канд. юрид.наук. Москва, 2017
15. **Муравьев Н. В.** Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности: Пособие для прокурорской службы. Прокуратура на Западе и в России. М., 1889
16. **Петрова Н. Е.** Частное и субсидиарное обвинение. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004
17. **Полянский Н. Н.** К вопросу об участии частных лиц в публичном обвинении (Принципиальная основания actio popularis в уголовном процессе), 1915, <http://jurytrial.ru/media/files/library/file30.pdf>
18. **Розин Н. Н.** Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям (2-е издание, измененное и дополненное). - С.-Петербург, издание юридического книжного склада "Право", 1914
19. **Фойницкий И. Я.** Курс уголовного судопроизводства. Том II (издание 3-е, пересмотренное и дополненное). - С.-Петербург, Сенатская типография, 1910
20. **Чекулаев, Д. П.** Потерпевший в уголовном судопроизводстве: доступ к правосудию и компенсация причиненного ущерба. Дисс. ... канд. юрид. наук : М.: 2005

Դատական ակտեր, իրավական ակտերի նախագծեր

21. ՌԳ Սահմանադրական դատարանի 18-Պ 08.12.2003 որոշում
22. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2014թ. հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԼԳ/0178/01/12 որոշում
23. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2014թ. մայիսի 31-ի թիվ ՏԴ2/0030/01/13 որոշում
24. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2020թ մայիսի 25-ի թիվ ԱԲԴ1/0002/11/18 որոշում
25. https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/arc_voroshum/Mar9-6_1.pdf
26. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 1985թ-ին ընդունած՝ «Տուժողի կարգավիճակը քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում» К(85)11 հանձնարարական:

Տժննդ/Հանձնվել է՝ 21.08.2020

Քեզնզրրվոնն/Գրննխոսվել է՝ 24.08.2020

Քրննյոնն/Ընդունվել է՝ 25.08.2020